

## SPĂTARUL DIMITRIE RAMADAN ȘI FAMILIA SA: CONTRIBUȚII PRIVIND UN BOIER CĂRTURAR TRECUT CU VEDEREA \*

Petre Ș. Năsturel,  
Mihai Sorin Rădulescu

Ideea acestor rânduri datează din toamna anului 1992 și provine de la profesorul Petre Ș. Năsturel care i-a comunicat-o de la Paris alcătuitorului acestor rânduri pe cale epistolară. De atunci și până acum s-au adăugat multe fișe trimise de cunoscutul cercetător român, în vederea unui viitor articol, care acum, iată, după 15 ani de la înfirișarea inițiativei, se cristalizează public. El s-a dorit într-un fel - și aceasta este în primul rând, îndrăznesc să spun, opțiunea bizantinologului și neoelenistului parizian -, o mărturie a iubirii și interesului pe care domnia sa le-a avut - și continuă să le aibă cu precădere atât pentru trecutul românesc - interes care l-a împiedicat poate, după propria sa mărturisire, să aibă o carieră mai strălucită în capitala Franței - cât și pentru tinerii români care au venit și vin să studieze acolo după Decembrie 1989.

Descriind manuscrisul nr.3 din biblioteca de la *Harvard College* - o psaltire din veacul al XII-lea - G. K. Papazoglou de la Universitatea Traciei din Drama, Grecia dădea de următoarea însemnare (în grecește): “Din istoria (ιστορία) inedită a lui Dimitrie Ramadan mare spătar”<sup>1</sup>. Manuscrisul se aflase cândva în biblioteca lui Mihail Cantacuzino Șaitanoglu - strămoșul Cantacuzinilor din Țările Române -, ajungând mai târziu în cea a lui Nicolae Caragea<sup>2</sup>. Ulterior chestiunea a fost reluată, într-un articol, de d-na Mahi Païzi-Apostolopoulou<sup>3</sup>, de la Centrul Național de Cercetări din Atena.

De ce despre Dimitrie Ramadan aici la Muzeul Cotroceni? După cum se vede și în stema acestui așezământ care și-a reînnoat tradițiile culturale în ultimul deceniu și jumătate, este vorba de un loc de prestigiu legat de familia Cantacuzinilor prin ctitorul mănăstirii, Șerban Vodă Cantacuzino, precum și *ipso facto* de ideea seducătoare a Bizanțului de după Bizanț. În acest context trebuie așezată atât figura – încă necunoscută cultural la noi - a lui Dimitrie Ramadan, boier constantinopolitan

---

\* Comunicare susținută la sesiunea anuală de comunicări a Muzeului Național Cotroceni, ce a avut loc în zilele de 23-24 mai 2007.

<sup>1</sup> G. K. Papazoglou, *Un manuscrit inconnu provenant de la bibliothèque de l'archonte Nikolaos Karatzas*, în “Revue des Etudes Byzantines”, 49, 1991, pp. 255-261. Cuvintele se află la fila B<sup>v</sup> o (adică fila 2v) a manuscrisului.

<sup>2</sup> Vezi, de asemenea, idem, *Manuscripts inconnus de Nicolaos Karatzas (manuscripts des bibliothèques d'Athènes et manuscrits inventoriés par N. Veis)* în “Byzantion”, Bruxelles, 2001, vol. 71, no. 1, pp. 212-232.

<sup>3</sup> Mahi Païzi-Apostolopoulou, *Δημητριος Ραμαδάνις. Ένας ιστοριογράφος του 18<sup>ου</sup> αιώνα στ άφάνεια* (Dimitrie Ramadan, un istoric din veacul al XVIII-lea în întuneric), în “Ο Έρανιστής” (Colecționarul), 20, 1995, pp. 20-35.

înrudit prin alianță și poate și de sânge cu Cantacuzinii, cât și profilul întregii sale familii care se desenează cu timiditate în arhondologia secolelor XVII – XVIII a Țării Românești și Moldovei. Ioan C.Filitti scria cândva chiar despre posibila descendență a Ramadanilor din Țările Române din dinastia Paleologilor, dar această chestiune rămâne încă învăluită în incertitudinea ipotezelor<sup>4</sup>.

Ceea ce pune pe gânduri este în primul rând numele: “Ramadan” provine, după toate probabilitățile, de la luna omonimă - cea de-a noua, în care a fost revelat Coranul - din calendarul musulman<sup>5</sup>. Numele era dat la turci celor născuți în această lună<sup>6</sup> și așa se explică el foarte probabil și în cazul boierilor Ramadan din Principate. Forma greacă a patronimului –atestată documentar într-un hrisov dat de domnitorul Moldovei Alexandru Iliș, la 6 martie 1628, pentru Mănăstirea Pantocrator de la Muntele Athos - este “Ramadanis”<sup>7</sup>.

O formă slavizată - chiar amuzantă! - a numelui apare la hatmanul căzăcesc “Ramadanoțchi”, amintit de *Letopiseșul Cantacuzinesc*<sup>8</sup>. Să fi existat oare și o familie boierească rusească sau ucraineană cu acest nume, eventual înrudită cu Ramadanii din Țările Române?

Numele este oricum răspândit în lumea de credință islamică și profesorul Năsturel îmi scria la 9 iunie 1999 că tocmai văzuse cu o zi înainte, în jurnalul de actualități al televiziunii franceze, doi bărbați albanezi din Kosova cu numele de “Isa Ramadani” și “Abusha Ramadani”, așadar cu “i” final. “Ramadan” este deci un nume care “se poartă” la musulmani<sup>9</sup>.

<sup>4</sup> Ioan C.Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 285.

<sup>5</sup> *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, établie avec le concours des principaux orientalistes par C. E. Bosworth, E. van Donzel, W.P.Heinrichs et G.Lecomte, t.VIII, Leiden, 1995, p. 432.

<sup>6</sup> N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 455. În anuarul telefonic de la Paris, *Pages blanches*, vol. II (I-Z), din anul 1996 (din păcate nu am avut la îndemână altul mai nou) apar doi purtători ai numelui “Ramadan” și un “Ramadani”. În cartea de telefon a Bucureștiului pe anul 2003-2004, *Pagini albe*, vol. 2 (M-Z), sunt trecuți zece purtători ai numelui “Ramadan” (unele dintre prenumele lor indică clar o origine orientală) și trei ai celui de “Ramadanovici” (p. 410). Vezi, de asemenea, Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983, p. 387, unde apare “Ramadan(i)” și cu varianta “Rămazan”. Tot la el se dă și înțelesul de “glumeț”, desigur pentru că după postul ramadanului se încinge bairamul! La H.Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 1205 apare forma turcească “ramazan”.

<sup>7</sup> Doc. Hist. Ț. R. XXII, pp. 51-55 (slav+trad.). Petre Ș.Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIV-e siècle à 1654*, Roma, 1986, p.165. Vezi, de asemenea, Antonis Giannakopoulos, *Ἀρχαία τῆς Ὑ.Μ.Σταυρονικήτα...Επιτομὴς ἐγγράφων 1533-1800* (*Arhiva Sf.Mănăstiri Stavronikita...Regeste de documente 1533-1800*), Atena, 2001, p.63, documentul nr.12, din 1 iunie 1564 (7072): Într-o descriere a unor câmpuri cumpărate de această mănăstire de la niște țărani – turci și greci – este amintit câmpul de la puțul lui Ramadan (εἰς τοῦ Ραμαντράνη τό πεγάδι). Acele câmpuri se găseau la Kariani, undeva în părțile Athosului. Evident, despre acest Ramadan nu se poate preciza dacă era un grec devenit musulman sau un turc așezat acolo de puterea otomană. Celelalte nume din document sunt creștine, dar și islamice.

<sup>8</sup> *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ediția Constant Grecescu – Dan Simonescu, București, 1960, p. 174. Ramadanoțchi este desigur o greșeală de copist pentru Ramadanoyschi.

<sup>9</sup> *Encyclopédie de l'Islam*, t.VIII, pp. 432-434.

Un purtător al acestui nume, venit în Țările Române, s-o fi creștinat, dar a păstrat fie numele tatălui lui, fie al său – mohamedan - drept patronim, lipindu-i în față numele creștin. Originea Ramadanilor de la noi ar putea fi nu neapărat albaneză, ci grecească sau de altă etnie balcanică. Strămoșul ar fi putut fi un grec trecut la Islam – fapt întâmplat și la Cantacuzini! -, el sau un urmaș primind astfel acest nume tipic islamic.

Alte forme patronimice care par a fi fost echivalente cu cel de “Ramadan”, sunt “Ramaidi” și “Ramandi”: “Și văzând Cantemir Vodă că vine craiul, pus-au la Iași pe Ramaidi vornicul și pe alt boiar cu dânsul să fie caimacami, ca să păzească târgul”<sup>10</sup>. În aparatul critic apare într-un alt manuscris “Rămădan”<sup>11</sup> în loc de “Ramaidi” sau “Ramandi”, ceea ce atestă că era vorba de același nume.

Constantin Ramandi a deținut dregătoria de mare comis în februarie - decembrie 1628<sup>12</sup>, iar fiul său, Alexandru, a mers pe urmele tatălui său, ctitorind și două lăcașuri în Moldova: biserica din Vânătorii Neamț și schitul Corni - Putna<sup>13</sup>. Vistierul Alexandru Ramandi moștenește de la Dumitrache Chiriță Paleologul - frate cu mama sa<sup>14</sup> - moșii în Moldova<sup>15</sup>.

Potrivit lui Ioan C. Filitti, mare autoritate științifică în domeniul genealogiilor greco-române, “Dumitrache Ramadan [era] vel postelnic în Moldova la 1715 sub Nicolae Vodă Mavrocordat, pe care-l însoțește și în Muntenia unde e vel spătar între 1719-1730. El e probabil acel Ramadan care la 1732 dăruiește 1800 aspri bisericii din Haskioi. Căsătorit cu o Maria, a avut fii pe Constantin și Iordache”<sup>16</sup>. În spițele genealogice care însoțesc volumul de documente din arhiva Nababului, Dumitrache Ramadan este indicat drept fiul lui „Alexandru zis și Paleologu, v[el] post[elnic], v[el] vornic 1677-1693”, adică al mai sus amintitului Alexandru Ramandi.

Dimitrie (cu variantele Dumitrache, Dumitrașcu, Dimitrașcu) Ramadan pare a fi fost legat de Nicolae Mavrocordat, din moment ce apare între boierii lui de încredere atât în timpul celor două domnii ale sale din Moldova, cât și ulterior în Țara Românească. *Cronica Ghiculeștilor* consemna că “într-una din zile, la 20 noiembrie [1710], pe când Nicolae vodă [Mavrocordat] stătea la divan, a venit un

---

<sup>10</sup> *Cronica Anonimă a Moldovei 1661-1729 (Pseudo-Amiras)*, ediția Dan Simonescu, București, 1975, p. 56, r. 17.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 169.

<sup>12</sup> N.Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 235.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 434.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 433.

<sup>15</sup> Corneliu Istrati, Adrian Macovei, *Descălecători de sate (II)*, în “Arhiva Genealogică”, serie nouă, III (VIII), 1-2, 1996, p. 250, paragraful 4.

<sup>16</sup> Ioan C.Filitti, *op.cit.*, p. 289. Vel postelnicul din primele domnii ale lui Nicolae Mavrocordat din Moldova este considerat de G.Mihăilă a fi fost poate Antonache Ramadan, dar poate și o rudă apropiată a sa (Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică de G. Mihăilă, București, 1989, p. 72, nota 1).

copil de casă și a vorbit în taină la ureche lui Ramadan, mare postelnic [subl.noastră], spunându-i că au venit doi turci, care, ducându-se direct acolo unde era închis Iordachi vornicul, au spart ușa și au intrat înăuntru. Aceste cuvinte, spunându-le postelnicul domnului tot în taină la divan, Nicolae vodă s-a ridicat îndată, fără ca fața lui să se schimbe. După puțină vreme, ieșind Iordachi vornicul din închisoare, a citit în fața boierilor scrisoare noii domnii a lui Dimitrașcu vodă [Cantemir]. Acesta orânduia din Constantinopol caimacami ai domniei sale pe acest Iordachi vornicul, pe Antioh Jora hatmanul și pe Dabija paharnicul. [...] Atunci Dabija paharnicul, după sfatul lui Iordachi vornicul, s-a dus la cămara domnească ca să ia banii ce erau înăuntru, dar și ca să o pecetluiască. Nicolae vodă, aflând de acest lucru, s-a umplut de mânie și, luând buzduganul, se pregătea să meargă asupra lui și să-i sfărâme coastele dacă l-ar fi găsit acolo. Intervenind însă Ramadan postelnicul, a potolit mânia domnească, iar pe Dabija paharnicul l-a îndepărtat de la cămară cu știrea celorlalți caimacami”<sup>17</sup>.

În alt loc care se referă la ianuarie 1716, aceeași cronică precizează: “Se cade să amintim și cine au fost boierii lui Nicolae vodă aici în Moldova în a doua lui domnie [...]. Mare postelnic a făcut pe Dimitrașcu Ramadan”<sup>18</sup>. De asemenea, în contextul Moldovei anului 1733 apare mențiunea: “iar după aceea a sosit și caimacamul Ramadan spătarul”<sup>19</sup>.

Grație cercetărilor profesorului canadian Jacques Bouchard, meritele cărturărești ale lui Nicolae Vodă Mavrocordat au devenit mult mai cunoscute<sup>20</sup> și poate că faptul că el l-a avut alături, ca dregător la curtea domnească din Iași și apoi la București, de-a lungul a multor ani, pe Dimitrie Ramadan, cronicar sau istoric aflat – după o inspirată expresie care nu ne aparține – “în întuneric”, are explicații culturale și genealogice care ar trebui adâncite. Între domnitorul originar din Fanar și marele său spătar existau cu siguranță atât legături de rudenie – și de sânge și de alianță – cât și foarte probabile afinități de cultură.

Se știe că Dimitrie Ramadan corespundea cu un alt mare cărturar ortodox al vremii sale, patriarhul Hrisant Nottara al Ierusalimului: la 31 iulie 1715 îi scria acestuia o scrisoare foarte reverențioasă, în care era vorba de închinarea mănăstirii Soveja către Sfântul Mormânt. “Sfințita și venerata scrisoare a Fericirii Tale sărutând-o cu închinăciune, am primit-o și pentru prea poftita și prea dorita-Ți sănătate am înălțat imnuri de mulțămire lui Dumnezeu care dă cele bune; am cunoscut și cele pe rând însemnate./ Mulțănesc și neîntrecutei Tale mărinimii și pentru părinteștile-

<sup>17</sup> *Cronica Ghiculeștilor*, pp. 71-73.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 193.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 349.

<sup>20</sup> Nicolas Mavrocordat, *Les loisirs de Philothée*. Texte établi, traduit et commenté par Jacques Bouchard, Avant-propos de C. Th. Dimaras, Athènes-Montréal, 1989. Jacques Bouchard, *Nicolae Mavrocordat Domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*, Traducere din limbile franceză și neogreacă de Elena Lazăr, Cu un cuvânt înainte al autorului, București, Editura Omonia, 2006. Vezi, de asemenea, recenzia lui Petre Ș. Năsturel din “Südost-Forschungen” și cea a lui Mihai Sorin Rădulescu, *Un principe philosof*, în “România Literară”, nr. 38, 22 septembrie 2006 (anul XXXIX), p. 10.

ți rugăciuni pe care bogat le reverși asupra noastră, asemenea și pentru covârșitoarea-Ți iubire părintească și bunăvoință ce arăți către mine; pentru care nu pot da alt răspuns și dar drept în schimb decât că mă recunosc a fi rob prea-gătît și prea-supus la poruncile Tale și întru toate atârănător de părinteștile-Ți porunci; atâta numai Te rog ca iubirea-Ți părintească față de mine și bunăvoința să se păzească nemicșurate și să se întindă în tot restul vieții”<sup>21</sup>.

Fie amintit și un alt document, emis la Iași în 20 iulie 1715 (7223), scris de Axintie Uricariul, prin care domnul Nicolae Mavrocordat închina Patriarhiei Alexandriei, mănăstirea Hangul. Întâiul semnatar ca martor figurează “Dumitrachea [sic] Ramadan vel postelnic”<sup>22</sup>.

La 21 octombrie 1721, domnitorul Nicolae Mavrocordat dădea un hrisov boierului Mihai Bărbătescu, “ca să ție un loc de vie din dealul Bucureștilor, care loc de vie i-au fost cumpărat Costandin biv vel căpitan za margine feciorul Stoicăi logofătul Ludescul, moșul d[umnea]lui Mihai Bărbătescu vel șetrar”; printre martori figurează Dumitrache Ramadan vel spătar<sup>23</sup>. De asemenea, la 10 ianuarie 1724, același domn întărea proprietățile vel șetrarului Mihai Bărbătescu, “ca să fie lui toată partea de moșie din Doicești i din Bărbătești sud Dâmbovița, de peste tot hotarul, cu casele de piatră, cu tot venitul, cu casele, cu viile, cu morile, cu heleșteul, cât au stăpânit și mai nainte vreme, pentru că acest sat fiind al lui de moștenire de la moșii și de la părinții lui l-au ținut cu bună pace până în zilele lui Costandin Voevod Brâncoveanu”; între boierii divanului domnesc figurează: “pan Dumitrache Ramadan vel spătar” și “pan Costandin Ramadan vel serdar”<sup>24</sup>, fiul celui dintâi.

La 9 ianuarie 1725 [7233], cancelaria lui Nicolae Mavrocordat emitea un alt hrisov, prin care Ștefan episcopul Buzăului urma să țină “dentru-acea milă [250 taleri vechi anual din vinăriciul județului Buzău, dăruiti de domnie episcopiei] 2 școale de-a pururea la sfânta Episcopie însă una grecească alta slovenească./ Și dascălii să fie oameni de ispravă și învățați, că să cade spre procopseala ucenicilor și toată cheltuiala la aceasta”<sup>25</sup>. Primul membru al divanului amintit, înainte chiar de vel logofătul Nicolae Ruset – ginerele lui Constantin Vodă Brâncoveanu -, este “pan Dimitrie Ramadan velikii spatariu”. Mai spre sfârșitul enumerării, dar tot în bună companie, apare “pan Costandin Ramadan velikii sârdariu”.

Dimitrie Ramadan este atestat documentar în 1731 în Moldova, după moartea lui Nicolae Mavrocordat, după care avea să apară din nou în Țara Românească, în 1737. Acest du-te vino între cele două Principate este semnificativ pentru personaj,

---

<sup>21</sup> Baron Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria românilor*, vol. XIV, doc. grecești publicate de N. Iorga, București, 1916, doc. nr. DCLVI, pp. 687-688.

<sup>22</sup> N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria românilor*, vol. VI, București, 1904, documentul nr. 1611, pp. 419-420.

<sup>23</sup> Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, București, 1916, p. 158.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 31.

<sup>25</sup> Arhivele Naționale ale României (ANR), *Documente istorice*, XCIV/ 90 [documentul este reprodus ca ilustrație în fotocopie].

dar și pentru boierii greci în general care pendulau între cele două mănoase țări. La 8 martie 1731 (7239), Ion Păladi [sic] vel vornic vindea partea sa din Rotopănești, de la Rugină, biv vel medelnicerului Șărbănuț [sic] Cantacuzino, cu 90 de “galbeni ungurești”. Tot la Rotopănești avea proprietate și “Dumitrachi Ramadan vel post[elnic]”, care primise de la domn a patra parte din acel sat<sup>26</sup>.

Dimitrie Ramadan a avut așadar un *cursus honorum* care a premers domnia în Țara Românească a lui Nicolae Mavrocordat, a cuprins-o și i-a urmat: vel spătar între 26 octombrie 1717-18 martie 1718<sup>27</sup>, între 3 septembrie 1719-13 mai 1729<sup>28</sup>, în septembrie 1730<sup>29</sup> și la 1 mai 1737<sup>30</sup>.

Cei doi fii ai săi au primit și ei ranguri în Principate, luându-și soțiile din marea boierime: “Constantin – scria Ioan C. Filitti -, vătaf za aprozi în Moldova 1716, vel serdar, vel stolnic, vel clucer în Muntenia între 1724-1737, a fost căsătorit 1) cu Maria (+ 1731) fiica lui Iordache Cantacuzino vel spătar, fosta soție a lui Paleolog Gulianò; 2) la 1735 cu Maria fiica vornicului Iordache Crețulescu, fosta soție a lui Constantin Văcărescu. Din prima căsătorie, a avut un fiu unic, Dumitrache Ramadan zis și Bibica, mort în oct[ombrie] 1737 de ciumă, odată cu tatăl său și cu a doua soție a acestuia./ Iordache a fost vel post[elnic] [în] 1730, schevoșilax al Bisericei [constantinopolitane] și dragoman al flotei la 1731 în locul lui Constantin Ventura, biv vel spătar 1739, caimacam al Craiovei 1759. A avut urmași”<sup>31</sup>. De observat o interesantă coincidență - sau poate nu chiar o coincidență - între faptul că amintita Maria Cantacuzino a fost căsătorită mai întâi cu Paleolog Guliano - strămoșul familiei franceze Paléologue din care făcea parte diplomatul și scriitorul Maurice Paléologue<sup>32</sup> - și a doua oară cu Constantin Ramadan - personaj având un prenume semnificativ! - care ar fi fost cu adevărat un scoborător pe linie feminină al dinastiei imperiale a Paleologilor<sup>33</sup>. În cazul urmașilor familiei Guliano care au luat numele de Paleolog, este vorba de un prenume devenit nume de familie. Și dacă Ramadani, prin descendența lor dintr-o soră a boierului Dumitrache Chiriță Paleologu, ar fi avut o legătură cu vechiul trunchi bizantin - după cum o scria Martin Crusius în veacul al XVI-lea -, de ce nu au reluat ei oare acel nume atât de prestigios, mai ales că, iată, ca în cazul neamului Guliano și a multor alora, acesta devenise prenume, pentru a menține vie memoria imperiului dispărut?

<sup>26</sup> N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII, București, 1904, documentul nr. 43, pp. 114-115. În nota 1, pusă de editorul documentului, este precizat faptul că “fiul acestuia [al lui Dumitrache Ramadan], Constantin, ia pe Maria, fata lui Iordachi Cantacuzino (*Doc. Cantacuzinilor*, pp. 261-2, no. XXVII)”.

<sup>27</sup> Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea*, II, în “Revista Arhivelor”, 2/ 1972, p. 293.

<sup>28</sup> *Ibidem*, p. 294.

<sup>29</sup> *Ibidem*, loc.cit.

<sup>30</sup> *Ibidem*, loc.cit.

<sup>31</sup> Ioan C. Filitti, *op.cit.*, pp. 289-290.

<sup>32</sup> *Ibidem*, p. 266, nota 5.

<sup>33</sup> Vezi mai sus, nota 4.

Constantin Ramadan și-a avut și el, ca și tatăl său, cariera dregătorească legată de domnitorul Nicolae Mavrocordat: în ianuarie 1716 era vătaf de aprozi, după cum amintește *Cronica Ghiculeștilor*, în capitolul *Mutarea lui Nicolae Vodă în Țara Românească*: “A doua zi [12 ianuarie 1716] a trimis Nicolae vodă [Mavrocordat] pe // Constantin Ciuchi, vel comis și pe Constantin Ramadan, vătaf de aprozi, în Țara Românească cu scrisori, prin care întâi aducea la cunoștință boierilor că a luat domnia, al doilea orânduia caimacami pe Mihai Cantacuzino, biv vel spătar, pe Radu Golescu, vel logofăt, și pe Șerban Bujoreanu, vel vistier, și al treilea scria să nu se mârhească de aceasta, ci dimpotrivă să se bucure, deoarece pe boieri îi va milui, iar țara o va chivernisi ca un părinte”<sup>34</sup>. Cei doi boieri trimiși erau din anturajul apropiat al lui Nicolae Mavrocordat, căci Constantin Ciuchi era *fratele* Pulheriei Ciuchi, soția domnitorului<sup>35</sup>. E de presupus așadar că și Constantin Ramadan se bucura de încrederea domnului care îi încredinșase o asemenea misiune.

O îndeplinise bine, pentru că avea să urmeze multe alte demnități, mai însemnate: vel armaș la 3 iunie 1722<sup>36</sup>; vel serdar între 20 iulie 1723-16 august același an<sup>37</sup>, 4 octombrie 1723-20 ianuarie 1724<sup>38</sup>, 12 iulie 1724-18 septembrie același an<sup>39</sup>, 9 ianuarie 1725-20 octombrie 1726<sup>40</sup>; vel clucer între 28 ianuarie 1732-3 iunie același an<sup>41</sup> și la 11 aprilie 1733<sup>42</sup>; vel vistier între 28 noiembrie 1732-1 ianuarie 1733<sup>43</sup> și între 6 august 1736-3 iulie 1737<sup>44</sup>; vel logofăt între 17 iulie 1737-5 octombrie același an<sup>45</sup>. La cea ultimă dată - adică la 5 octombrie 1737 -, a încetat din viață răpus de ciumă<sup>46</sup>.

Celălalt fiu al lui Dimitrie Ramadan, Iordache, era postelnic în 1728<sup>47</sup>, iar la 28 ianuarie 1729 este amintit ca biv vel portar<sup>48</sup>. În 1758 ocupa importanta dregătorie de caimacam al Craiovei<sup>49</sup>, iar la 9 august 1759 este menționat ca biv vel postelnic și terziman (tălmaci, pe turcește) în armata Porții<sup>50</sup>. Un alt Iordache Ramadan - alt personaj având în vedere decalajul de timp - a fost căsătorit cu Zoîța Sturdza (22 septembrie 1786 - 18 septembrie 1832), fiica vel logofătului Dimitrie

---

<sup>34</sup> *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191.

<sup>35</sup> Ioan C. Filitti, *op.cit.*, p. 258.

<sup>36</sup> Theodora Rădulescu, *op.cit.*, III, p. 466.

<sup>37</sup> *Ibidem*, p. 452.

<sup>38</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

<sup>39</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

<sup>40</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

<sup>41</sup> *Idem*, *op.cit.*, II, p. 302.

<sup>42</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

<sup>43</sup> *Idem*, *op.cit.*, II, p. 298.

<sup>44</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

<sup>45</sup> *Idem*, *op.cit.*, I, p. 127.

<sup>46</sup> *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191, nota 3.

<sup>47</sup> Theodora Rădulescu, *op.cit.*, III, p. 469, nota 1779.

<sup>48</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

<sup>49</sup> *Idem*, *op.cit.*, p. 308, nota 769.

<sup>50</sup> *Ibidem*, *loc.cit.*

Sturdza de la Miclăușeni, soră cu tatăl lui D. A. Sturdza și cu cel al lui D. C. Sturdza-Scheianu<sup>51</sup>. Zoița Sturdza a avut și un al doilea soț, în persoana lui Dracachi Rosetti<sup>52</sup>. Căsătoria Zoiței Sturdza cu Iordache (II) Ramadan este atestată documentar și printr-un document aflat la Muntele Athos<sup>53</sup>. Potrivit acestuia, Iordache (II) Ramadan avea o fiică Marioara.

În veacul al XVIII-lea mai apare destul de frecvent un alt boier Ramadan, cu prenumele de “Antonache” sau “Antonachi”, pe care atât de migălosul Ioan C.Filitti l-a omis, în mod surprinzător. Numele său este amintit și în varianta grecească “Ramandanis”<sup>54</sup>. Lui i se copia un manuscris al Cronicii universale a lui Mihail Moxa, fapt consemnat prin aceste cuvinte: “Cu porunca dumn[ea]lui jupan Antonachi Ramadan, biv-vel armaș, s-au scris această carte, precum să vede, de Pet[ru sau -re] log[ofăt], feciolul [sic] d[um]n[ea]lui”<sup>55</sup>. Antonache Ramadan s-a numărat printre adepții domnitorului Moldovei Ioan Mavrocordat<sup>56</sup> și în această calitate a suferit persecuții din partea fratelui acestuia, Constantin Mavrocordat. Între Antonache Ramadan și Constantin Chesarie Daponte Scopeliotul (sau Scopelitul, adică din Scopelos), amândoi sfetnici ai lui Ioan Mavrocordat, s-a născut un conflict aprig: “[În anul 1743, Ioan Vodă Mavrocordat] a mai numit mare postelnic pe Antonachi Ramadan, iar pe Constantin Scopelitul, după cum am spus mai sus, l-a numit mare grămătic încă pe când era la Constantinopol, iar după multă vreme a fost numit aici mare căminar. Între aceștia doi, adică între postelnicul Antonachi Ramadan și grămăticul Scopelitul, era o luptă pe viață și pe moarte, iar pricina vrajbei erau plocoanele ce primea Scopelitul de la toți, pentru orice chestiune. Faptul acesta era socotit de postelnic drept o pagubă a sa și turba de ciudă, de aceea a căutat cât a putut să-l prigonească pe Scopelit și să-l îndepărteze. A întrebuițat astfel felurite mijloace, a meșteșugit urzeli și aici și la Constantinopol, prin scrisori trimise de capuchehaiele, dar în nici un chip nu izbuti nici măcar să-l

<sup>51</sup> Informația provine din spițele genealogice rămase de la inginerul Ferdinand Bartsch. Despre el vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Un genealogist din vechiul București*, în “Ziarul de duminică”, 29 iulie 2005, nr. 30 (261), p. 4; supl. cult. al “Ziarului financiar”, 29 iulie 2005, anul VII, nr. 1683. De asemenea, idem, *În jurul a două scrisori de la George D. Florescu*, în “București. Materiale de Istorie și Muzeografie”, vol. XX, 2006, pp. 289-293.

<sup>52</sup> Această informație, consemnată de Ferdinand Bartsch, apare și în valoroasa lucrare memorialistică a lui Vasile Panopol, *Pe ulițele Iașului*, ediție îngrijită de Mihai Sorin Rădulescu, București, Editura Allfa, 2000, p. 33: “În fine, de abia la 1809 se însoară [vornicul Dracache Rosetti - zis Baston] cu Zoe Sturdza, văduva spătarului Iordache Ramadan, cheltuind pentru nuntă, suma importantă la acea epocă, de 5000 de lei”.

<sup>53</sup> Florin Marinescu, *Ρομανικά έγγραφα τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Ἀρχεῖο Τεράς Μονῆς Ξηροποτάμου* (Documente românești ale Sf. Munte. Arhiva Sfintei Mănăstiri Xiropotam), vol. I, Atena, 1997, doc. nr. 605, pp. 444-446: document de la mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei și de la episcopul de Huși Gherasim, împreună cu boieri mari, dau mărturie lui Drakaki Roset vornicul.

<sup>54</sup> Mihail Moxa, *op.cit.*, p. 72.

<sup>55</sup> *Ibidem*, p. 71 (de asemenea și p. 73).

<sup>56</sup> *Reprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol (30 august 1741 - decembrie 1742). Rapoartele inedite ale agenților lui Constantin Mavrocordat*, ediție de Ariadna Camariano-Cioran, București, 1985, pp. 268, 278.



vatăme cu ceva. Atât numai făcea, că vorbea de el cu dispreț, spunând că este un marinar și fiu de curvă, iar când îl întâlnea nu-i dădea nici cel mai mic salut. Dar nici Scopelitul nu înceta de a ponegri pe postelnic, pe drept sau pe nedrept, și de a unelti pe cât putea împotriva lui”<sup>57</sup>. Antonache Ramadan și Constantin Daponte Scopeliotul sunt personaje care polarizează interesul autorului *Cronicii Ghiculeștilor*, bucurându-se de încrederea lui Ioan Mavrocordat, pe care l-au îndemnat să răvnească tronul Țării Românești, “nu pentru altceva, ci numai pentru propriul lor folos”<sup>58</sup>.

Cum era rudă Antonache Ramadan cu ceilalți purtători ai acestui nume? Întrebarea rămâne deocamdată fără răspuns.

Nu trebuie omis faptul că numele avea să fie purtat de un actor ilustru al Teatrului Național din București, Constantin Ramadan (1896-1958), înmormântat la cimitirul Bellu, dar a cărui legătură cu familia boierească a Ramadanilor din Fanar, este și ea sub un mare semn de întrebare. Curioasă această prezență a numelor bizantine și post-bizantine în teatrul românesc, dacă este să ne gândim și la rolul pe care l-a jucat Constantin I. Nottara în istoria acestuia.

Considerațiile de față “înconjoară” personalitatea lui Dimitrie Ramadan, despre care acea mențiune care ne-a atras atenția, spune totodată foarte mult și foarte puțin. Ce s-a întâmplat cu lucrarea sa, a mai fost ea oare pomenită și de alți cărturari ai vremii sale? Sunt, iată, necunoscute ale unei biografii, reconstituite parțial mai sus.

## LE SPATHAIRE DIMITRIOS RAMADANIS ET SA FAMILLE. CONTRIBUTIONS CONCERNANT UN BOYARD LETTRÉ IGNORÉ

- Résumé -

Connu à travers des documents médiévaux par l’historiographie roumaine d’avant le régime communiste (Ștefan D. Grecianu, Ioan C. Filitti), le boyard Dimitrie Ramadan a été redécouvert ces dernières années par deux historiens grecs (G. K. Papazoglou, Mahi Païzi-Apostolopolou), en tant qu’auteur d’une histoire par ailleurs totalement ignorée. Issu d’une famille de dignitaires constantinopolitains établis au début du XVII<sup>ème</sup> siècle en Valachie et en Moldavie, ce personnage était lié par des liens de parenté à plusieurs familles de boyards importantes des deux principautés roumaines. Cet article inventorie nos connaissances actuelles sur ce dignitaire qui vécut dans la première moitié du siècle suivant et dont l’activité culturelle demeure encore entourée de mystère.

---

<sup>57</sup> *Ibidem*, p. 587.

<sup>58</sup> *Ibidem*, p. 603. V. *ibidem*, pp. 605, 635.